

Torsdag med THORS

19.1.1978 HBL

Konjunktivformen "vore", den gamla knoppen "vare sig" och ett par uttalsproblem tas upp i dagens språkspalt. Professor Carl-Eric Thors står gärna läsekretsen bi när det gäller språkriktighetsfrågor, och brev kan skickas till Dagboken som vidarebefordrar dem.

En lärare vid en finskspråkig skola frågar, om konjunktivformer sådana som vore — imperfekt konjunktiv av starka verb — fortfarande är brukliga.

I nutida svenska förekommer sådana former bara av ett fåtal starka verb. Den vanligaste är givetvis vore. Den förekommer i tal och är vanlig i skrift; det är betecknande att det finns 239 exempel på vore i Alléns frekvensordbok (av en så vanlig form som gjorde finns c. 360). Utöver vore förekommer enligt min erfarenhet främst funnes, fingè och bleve; funnes och finge uppträder inte bara i skrift, utan också i bildat rikssvenskt talspråk.

I en finskspråkig skola är det förmodligen nödvändigt att lära eleverna formen vore.

Québec?

En annan frågeställare har en fråga av en viss principiell betydelse. "Hur skall namnet Québec uttalas?" Den frågande använder själv uttalet "kebék", men har lagt märke till att radion använder uttalet "kwibék".

Uttalet "kebék" är franskt, det andra uttalet är engelskt. Canada har ju till övervägande del engelsktalande befolkning, men provinsen Quebec har en stor fransktalande majoritet. En av städerna i Quebec förekommer rätt ofta i våra nyheter, nämligen Montreal. Dess namn brukar uttalas på engelskt sätt ("montriäl"), och detta är förstärkt: Montreal är säte för många firmor med engelskt språk. Med namnet Québec är det något annorlunda. För uttalet "kwibék" kan tala, att det har en viss hävd i svenskan och används av flertalet i Canada, för "kebék" åter att det används av det stora flertalet i provinsen Québec.

Inga faser ...

En tredje frågande har observe-

rat att rikssvenskar brukar uttalet "faser" för Fazer och undrar om vårt uttal "fatser" är en ålderdomlighet eller beror på tyskt inflytande.

Enligt min uppfattning är "fatser" en återgivning av det ursprungliga tyska uttalet av firmans namn, men ts i uttalet har stöd i den starka tendensen i (speciellt) äldre finlandssvenska att uttala z som ts. Hos oss hör man inte sällan ts-uttal t.ex. i zoologi, medan rikssvenskan undantagslöst har uttal med enbart s. (Den frågande har också hört rikssvenskar använda uttalet "fejser" — de har felaktigt antagit att firmanamnet har engelskt ursprung.)

Fullbordat faktum

Vad betyder uttrycket fait accompli? undrar en frågeställare.

Uttrycket är franskt och bevarar (åtminstone något så när) sitt franska uttal: "fett akängpli", med betoning på sista stavelsen. Det betyder ordagrant "ett fullbordat faktum". Man brukar tala om att "någon ställs inför (ett) fait accompli": han kan inte längre göra något åt en sak, utan kan bara konstatera att något redan har skett. (Ibland ser man i stället uttrycket "fullbordat faktum", med det latinska lånordet faktum, som i franskan har blivit fait.)

Vare sig och varken

"Vilketdera uttrycket är korrekt: Lakanet är vare sig rent eller orent eller Lakanet är inte vare sig rent eller orent?"

Det korrekta är Lakanet är inte vare sig rent eller orent. Uttrycket vare sig — eller används i en nekande sats. I en jakande sats brukas varken — eller: Lakanet är varken rent eller orent. I en sats med varken — eller skall inte stå något inte.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

26.1.-78

FRÅN KASBERGET TILL SKOTTGLUGGEN svingar sig språkspalten i dag, och däremellan återfinner ni andra problem som "på ett eller annat sätt" är intressanta. Har ni fler frågor som ni funderar på kan ni med förtroende vända er till professor Thors. Brev adresseras som vanligt till Dagboken för vidare befordran.

Dagens första fråga lyder: "Hur uttalas Kasberget (Roihuvori, stadsdel i Helsingfors)? Är a-ljudet långt eller kort?"

A-ljudet i Kasberget är långt. Förra leden är ordet kase "rishög, vårdkase". På gamla kartor nämns ett Kasaberget i trakten av den nuvarande stadsdelen Kasberget. Kasaberget var i gammal tid även namn på det nuvarande Observatorieberget i Helsingfors. På båda bergen har man tydligen tänt vårdkasor för att varna för fiendefartyg, och samma sak gäller väl om de flesta av de många Kasberg, som finns vid den sydfinländska kusten. En annan term som syftade på vårdkasor är det böte som ingår i många ortnamn.

Endast och enbart

En annan frågeställare undrar om endast och enbart är synonymer. Han citerar ur en tidning: "År 1972 var enbart 18 av 5 000 belånade egnahemshus fabriksstillverkade."

Enbart betyder "uteslutande, helt och hållet", t.ex. "Hela handlingssättet var enbart förnedrande", dvs. "uteslutande, inget annat än", "Detta gjorde han enbart av god vilja". I dessa två exempel är endast inte lämpligt, i det första vore det klart felaktigt — liksom enbart är fel i frågeställarens citat: där är endast eller bara det rätta. Det finns emellertid fall där enbart och endast är möjliga, bägge två, t.ex. "Det är inte enbart (uteslutande) angenämt". "Det är inte endast angenämt" kan man säga, men man tänker sig då gärna en fortsättning, t.ex. "utan också fullt tillåtet".

Samme frågeställare har i en tidning påträffat en sats, som lyder så här: "Och det tänker jag bli, på sätt eller annat". Är inte

på sätt eller annat fel? undrar han.

På sätt eller annat är en sedan gammalt välkänd finlandism, som väl har uppstått genom ordagrann översättning av "tavalla tai toisella". Den genuina svenska motsvarigheten lyder på ett eller annat sätt. (Att "på sätt eller annat" kan låta märkligt observerar vi, om vi översätter "syystä tai toisesta" ordagrant med "av orsak eller annan", i stället för med av en eller annan orsak.)

Gluggen och linjen

"Man ser inte sällan uttrycket komma i skottgluggen i betydelsen "bli utsatt för angrepp, kritik", men det är egentligen felaktigt, eller hur?"

Skottglugg är en öppning på ett hus, genom vilken man skjuter på fiender eller villebråd. Skottlinje, varav uttrycket komma (råka) i skottlinjen, är den riktning en skytts kulor tar eller beräknas ta. Därför har komma eller råka i skottlinjen blivit ett bildligt uttryck för "bli utsatt för angrepp, för kritik". Genom förväxling har komma i skottgluggen fått samma bildliga användning, men den är störande, i synnerhet för dem som har betydelsen av ordet skottglugg klar för sig.

Carl-Erik Thors